

CONTRIBUȚII LA STUDIAREA DIPLOMATIEI ROMÂNE ÎN NORDUL AFRICII (1989-2019). COOPERAREA CU REGATUL MAROC

Dan-Alexandru POPESCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: dalex.popescu@gmail.com

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF ROMANIAN DIPLOMACY IN NORTH AFRICA (1989-2019).
COOPERATION WITH THE KINGDOM OF MOROCCO

Recently, we celebrated fifty-seven years since the establishment of diplomatic relations on an embassy level between Romania and the Kingdom of Morocco. What was the basis of the political engagement between the two countries, but also which were the concrete results of this cooperation of more than half a century? Last but not least: where do we situate ourselves today and which are our objectives? The present paper sets out to contribute to a better knowledge of the diplomatic relations between Romania and the Arab-African world, with special reference to the Kingdom of Morocco. The main idea is in fact a combination of various connected themes: Romanian diplomacy in Northern Africa (the Maghreb), the Euro-Mediterranean space, a territory ripe in specific cultures and civilizations, and the rising security challenges or threats in contemporary society.

Keywords: Romanian diplomacy, North Africa, Morocco, Arab states, cooperation.

Regatul Maroc se află în Africa. „Este frumoasă ziua când te întorci acasă, după o prea lungă absență! Este frumoasă ziua când inima ajunge în căminul iubit. Africa este Continentul meu și Casa mea”, declara Majestatea Sa, Mohammed al VI-lea, odată cu revenirea țării sale, după 33 de ani, în cadrul Uniunii Africane, la sfârșitul lui ianuarie 2017². Și, pentru prima dată de la această mutare importantă, Maroc asigură președinția Consiliului pentru pace și securitate al organizației panafricane³, în luna septembrie a anului curent, un organ decizional permanent, contribuind efectiv la gestionarea provocărilor și amenințărilor emergente de securitate și la viziunea unei dezvoltări durabile a continentului⁴. Interesele politico-diplomatice, schimburile comerciale,

relațiile economice și dimensiunile cooperării cultural-instituționale sunt în strânsă legătură cu poziționarea sa geografică, într-o zonă deosebit de strategică. Cu toate acestea, pentru publicul din România, Regatul cherifian⁵ este văzut mai degrabă ca o țară arabă, asimilat statelor din Orientul Mijlociu (fiind, de altfel, și parte a Ligii arabe), decât ca una africană. „Suntem arabi, dar și berberi și maghrebieni”⁶, precizează Brahim Fassi Fihri, președintele unui *think-tank* local, evocând identitatea multiculturală a Marocului. Prin urmare, un aspect singular și esențial, care necesită abordări specifice.

Diplomația este, fără îndoială, un subiect fascinant. Atât pentru cei care o practică, într-un mod profesionist, cât și pentru cei care își rezumă cunoașterea la acele

informații care transpar din articolele de presă sau din diverse comunicate și luări de poziție oficiale, difuzate în spațiul public. Diplomația este, în egală măsură, o știință și o artă, iar multe dintre rezultatele politicii externe se datorează îmbinării cu măiestrie a acestor două atribute. Ideea centrală a prezentului plan de cercetare științifică este, de fapt, o trimitere la mai multe teme conexe: diplomația română în Africa de Nord (Maghreb), spațiul euro-mediteranean, un teritoriu purtător de culturi și civilizații specifice, provocările actuale la adresa securității și societății contemporane și cooperarea aprofundată cu Regatul Maroc. Vom încerca, cu mijloacele pe care le avem la îndemână (cercetare pe teren, muncă de documentare în arhive și fonduri de carte, contactul direct cu instituții și actori din mediul politico-diplomatic), să creionăm o mini-istorie a prezenței românești și a diplomației române în această zonă – o diplomație care se înscrie, după 2007, în logica unui mecanism mult mai amplu, determinat de statutul României de stat membru al Uniunii Europene –, extrem de necesară în contextul noilor tensiuni și tendințe la nivel global.

Lucrarea își propune să contribuie la o mai bună cunoaștere a raporturilor diplomatice dintre România și lumea arabo-africană, cu referire îndeosebi la Regatul Maroc, cât și a conexiunii dintre două continente vecine, aflate într-o permanentă mișcare, dar în stadii diferite ale evoluției lor. Într-o primă etapă, vom analiza acele elemente definitorii ale politicii externe a României, care au permis dezvoltarea și cultivarea relațiilor economice și de prietenie cu aceste țări, fundamentul unor acțiuni diplomatice viitoare. Este necesar apoi a evidenția locul pe care îl ocupă Regatul Maroc în problematica securității din zona euro-mediteraneană, mai ales pe fondul unei instabilități politice accentuate în nordul Africii și Orientul Apropiat, ca urmare a „Primăverii arabe” și a numeroaselor confruntări și rivalități. Regatul întreține un parteneriat avansat cu Uniunea Europeană, date fiind legăturile istorice și interdependența geografică, care-l transformă într-un interlocutor privilegiat al statelor cu interese și influență în regiune, dar joacă și un rol important pe lângă țările din Consiliul de Cooperare al Golfului (CCG). Chiar dacă schimburile comerciale dintre România și Maroc nu au, în momentul de față, o prea mare pondere în totalul importurilor și exporturilor, colaborarea strânsă dintre o țară nord-africană și una est-europeană, ambele poziționate strategic și cu un bogat parcurs de politică externă, în ultimii 30 de ani, este o condiție sine qua non a menținerii unei bune capacități de reacție și negociere la nivel mondial, în spațiul destul de fragil al afacerilor internaționale.

Perspectivile care se deschid cooperării dintre state, fie că vorbim de cooperarea bilaterală sau de cea multilaterală, în acest debut de mileniu, sunt, în mare măsură, rodul unei cunoașteri amănunțite a trecutului, dar și al corelării corecte a fenomenelor. Ce este relevant, în momentul de față, în cadrul relațiilor

diplomatice? Care ar putea fi interesele statelor în a se curta unele pe altele, în afara logicii curente de dobândire și tranzacționare a produselor și resurselor economice? Care sunt marile reușite pe care s-au clădit bunele raporturi dintre state, dar și cauzele care au condus la inevitabile eșecuri, în stabilirea celei mai bune formule de dialog și colaborare? Am aniversat, anul acesta, 57 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă între România și Regatul Maroc. Care au fost bazele angajamentului politic dintre cele două țări, dar și care au fost, concret, rezultatele acestei cooperări de peste jumătate de secol? *Last but not least*: unde ne aflăm astăzi și ce obiective ne propunem? Să menționăm doar că primul acord internațional pe care România l-a semnat în numele Uniunii Europene, odată cu preluarea președinției Consiliului, la 1 ianuarie 2019, timp de șase luni, a fost Acordul de parteneriat în domeniul pescuitului durabil între UE și Maroc⁷. Simbolic, am putea spune. Iar ofertele agențiilor de turism românești includ, din ce în ce mai mult, pachete de călătorie atractive în universul exotic marocan (din păcate, acest lucru nu este la fel de evident în cazul celorlalte țări din nordul Africii, pe considerente de securitate)⁸.

Aș fi crezut că literatura istoriografică este mai generoasă, pe tema dată. Frecvente peregrinări prin biblioteci și librării din țară demonstrează, însă, contrariul. Din cunoștințele mele, în prezent, există extrem de puține lucrări de specialitate, aflate în acces public, care să atingă subiectul diplomației române în Africa. Lipsesc, deopotrivă, și studiile legate de relațiile bilaterale ale României cu state din Maghreb (în sens extins, termenul de „Maghreb” face referire la cinci state arabo-berbere: Maroc, Algeria, Tunisia, Libia și Mauritania⁹). În anumite opere memorialistice, avem ocazia să surprindem informații utile cu caracter general, identificând aici și chestiuni de natură politico-diplomatică. Să luăm, spre exemplu, amintirile din „priebegia africană” ale istoricului Neagu Djuvara, care formează o schiță prețioasă a perioadei dintre 1961 și 1984¹⁰. Fantastica experiență a autorului, aceea de consilier diplomatic în cadrul Ministerului de Externe care funcționa pe lângă președintele Republicii Niger, țară proaspăt eliberată de sub tutela Franței, se dezvăluie într-un veritabil și substanțial jurnal al societății întâlnite „tocma-n buricul Africii”¹¹. Observațiile pertinente, permanenta curiozitate intelectuală, incursiunile în istoria continentului, numeroasele comparații cu lumea europeană, când serioase, când spuse pe un ton amuzant, traduc forța de povestitor peste veacuri a lui Djuvara, dar și ineditul situațiilor prin care trece.

Scurte mărturii despre Africa regăsim în memoriile¹² și dialogurile cu Ștefan Andrei, fost ministru de Externe din perioada comunistă, care amintește de deschiderea lui Ceaușescu către țările în curs de dezvoltare, parteneri economici ai României, în politica de comerț exterior¹³. De asemenea, de un oarecare interes sunt paginile memorialistice ale Violetei Năstăsescu¹⁴, interpreta

oficială a Elenei Ceaușescu prezentând, într-o suită de narațiuni succinte, momente din deplasări oficiale și întâmplări personale, care au darul, mai degrabă, de a scoate în prim plan caracteristicile temperamentale ale unor persoane, decât unele orientări privind rânduilele de stat. Prea puține referințe la strategiile de acțiune externă și în lucrările de sinteză referitoare la istoria României, ce tratează perioada de dinainte și de după 1989. Într-o broșură aniversară apărută sub egida Ministerului Afacerilor Externe, în anul 2012¹⁵, singurele trimiteri la Africa și nordul Africii au legătură cu turneele de imagine ale președintelui Ceaușescu, din anii '70 – '80, „un ritual până spre finalul regimului”, cu scopul de a legitima „statura internațională a liderului”¹⁶. Aceștia „i s-a dus cumva vestea pe tot continentul c-ar fi fost un om de treabă, care-i ajută pe africani”¹⁷...

În urmă cu ceva timp, am avut șansa să răsfoiesc, la un târg de carte, un volum¹⁸ bine scris și interesant, despre ținuturi îndepărtate și uzanțe diplomatice, dar mai ales despre o serie de oameni cu misiune (și vocație) de reprezentare a țării: ambasadorii și soțiile de ambasadori. Nu credeam că îmi va folosi în argumentarea unui viitor demers științific și am contat pe simpla plăcere a lecturii. Convorbirile dintre jurnalista Elena Chiriță și diplomați sunt consistente și folositoare, evocând atât impresii culturale de pe diverse meridiane ale lumii, cât și „rigorile, riscurile și frustrările”¹⁹ asociate acestui statut profesional. Este de amintit faptul că Regatul Maroc apare menționat în mai multe rânduri, aspectele și situațiile zugrăvite mizând pe latura sa exotica, cu practici și mentalități bine diferențiate. Aflăm câte ceva și despre modul de a face diplomatie, înainte și după căderea regimului comunist. Spațiul de civilizație african și relațiile pe care România le-a întreținut și le întreține în această parte a lumii, fie că vorbim de nordul continentului sau de celelalte părți componente ale sale, devin, în lumina unei istoriografii încă sărace în limba română, teme incitante de dezbatere și analiză. Un potențial, așadar, puțin valorificat (scrierile profesorului băcăuan Viorel Cruceanu fac excepție²⁰), în special din perspectiva cercetătorului pasionat de bogăția schimburilor culturale și umane.

În ultimii zece ani, în spațiul universitar românesc au apărut unele centre – foarte puține, ce-i drept –, axate pe cercetare și cooperare cu țări din Africa, reunind mai degrabă o sumă de inițiative personale ale unor profesori interesați de această problemă, decât rod al unei strategii instituționale conjugate, răspunzând unui context internațional în permanentă schimbare. Desigur, în alte state europene, interesul de a acoperi spațiul african de cultură și civilizație, extrem de vast și de ofertant, este mult mai mare, rezultat și al unor reflexe istorico-politice mult mai vechi (precum colonialismul și urmările sale). Africa este unul dintre partenerii-cheie ai Uniunii Europene, o strategie comună²¹ fiind adoptată, în acest sens, în anul 2007, semnându-se și un program de

acțiune, pentru perioada următoare. Interdependența dintre două continente despărțite de o limbă de apă de doar 14 km²², o distanță simbolică ce evocă trecutul și viitorul lor comun, dintre o lume occidentală și o lume orientală, ambele cu aspirații, proiecții și identități, ce necesită implicit atenția celuilalt, dar și conexiunile puternice dintre cele 54 de țări africane și cele 27 (sau să vorbim tot de 28?) de state ale Uniunii Europene, la nivel politic, economic și cultural, reprezintă premise și oportunități fundamentale în stabilirea unor noi relații. Un secol ce impune deja inovante construcții și realități, dar de pe altă bază, obligând la înțelegerea filozofiei de viață a celuilalt și la respect reciproc.

Africa este un continent foarte puțin vizibil în și din România. Nici ei nu se regăsesc în număr mare la noi, nici noi nu prea călătorim pe la ei²³. Țara găzduiește o comunitate mică de africani, dacă ne raportăm la evoluția caracteristică Vestului Europei, cu legături coloniale²⁴. Conform platformei „Registrul Educațional Integrat”²⁵, care oferă acces la o gestiune integrată a datelor privind universitățile de stat și particulare din România, există actualmente câteva mii de studenți de origine africană înscriși pentru o diplomă de studii superioare (inginerie, medicină). Consultând harta țărilor de proveniență ale acestora, observăm că avem un număr de 919 studenți tunisieni, 654 studenți marocani, 139 studenți algerieni, precum și 288 studenți nigerieni și 56 studenți somalezi, restul cifrelor fiind mai mici, între 1 și 50 de persoane per țară. Maghreb-ul este, așadar, bine reprezentat în numărul total de studenți africani, care se situează undeva sub 2500 de persoane, pentru anul universitar 2017/2018. O mare diferență față de situația din timpul regimului comunist²⁶, când zeci de mii de tineri africani studiau în instituțiile de învățământ superior din România, considerate școli de vârf pentru viitoarele elite din aceste țări (cuprinse generic în sintagma „Lumea a treia”, vizând cu precădere regiunea sub-sahariană), cu care Ceaușescu întreținea „relații de strânsă prietenie și colaborare”. Nu există însă o statistică referitoare și la cei proveniți din familii mixte româno-africane²⁷.

Constituirea și dezvoltarea centrelor româno-africane se află, fără îndoială, într-o fază de început, care merită evidențiată aici. Am în vedere Institutul de Studii Africane al Universității din București²⁸, pledând pentru abordarea interdisciplinară și fondat de Simona Corlan-Ioan, fost ambasador al României în Mali, Mauritania, Guineea, Burkina Faso și Senegal, cu reședința la Dakar, precum și în Regatul Maroc; la Centrul de Studii Africane (CESTAF)²⁹ al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, bucurându-se de o bogată rețea de parteneriate și programe științifice, coordonate de profesorul Sergiu Mișcoiu; la Centrul de Studii Africane Ubuntu al Universității de Vest din Timișoara sau la Centrul cultural și științific româno-marocan din Sibiu³⁰, derulând conjunctural diverse evenimente, legate, într-un fel sau altul, de provocările

lumii contemporane, Europa și Africa. Existența acestor entități axate pe prietenia, înfrățirea și colaborarea cu organizații, colectivități teritoriale și instituții similare din spațiul african și nord-african generează un plus de interes pentru ceea ce se află dincolo de Marea Mediterană. O lume aparent contradictorie și foarte departe de preocupările noastre zilnice, cunoscută mai ales prin intermediul știrilor care fac actualitatea presei: migrații și ajutoarele umanitare, sărăcia, epidemiile, conflictele etnice și exotismul peisajelor. Prea puțini ajung să descopere ce se ascunde în spatele acestor fenomene generale. Schimburile, dezbaterile, studiile unor specialiști au rolul, astfel, nu doar de a clarifica anumite problematici de nișă, ci și de a dezvălui tabloul de ansamblu al unei societăți considerate leagănul evoluției umane. Și care promite, de altfel, să devină o miză crucială a viitorului!

Să nu uităm că Africa a stimulat dintotdeauna interesul europenilor, fiind vorba deopotrivă despre curiozitate față de pământurile acestea misterioase și oamenii care le populează, dar mai ales despre o politică de cucerire și de exploatare economică feroce, timp de mai multe secole, fapt cu numeroase consecințe asupra stării de insecuritate crescândă de astăzi³¹. Aș aminti, în continuare, doar câteva lucrări cu circulație în spațiul românesc, care se adresează atât cititorului avizat, cât și publicului larg, amator de istorie universală: despre reprezentările Africii negre în imaginarul european³², despre memorii și identități în Africa francofonă³³, o vastă monografie dedicată unui oraș înconjurat de legendă, Tombouctou³⁴, la marginea marelui deșert, o serie de volume colective reunind studii transdisciplinare, apărute, în ultimii ani, prin contribuția cercetătorilor de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca³⁵ și abordând tematica euro-africană într-o manieră analitică și comparativă sau, foarte recent, o carte despre moravuri malgaze, însumând notițele³⁶ profesorului Cristian Preda, în urma experienței ca șef al misiunii UE de observare a alegerilor din Madagascar. Evident, lista nu se pretinde a fi exhaustivă. Un volum colectiv de studii a fost publicat și sub egida Universității „Lucian Blaga” din Sibiu³⁷, cu scopul de a examina politicile publice și valorile culturale, din perspectiva dinamicii teritoriale, a orașelor și regiunilor, focalizându-și atenția pe Franța, Regatul Maroc și România. Cartea este rezultatul unui proiect european de cercetare³⁸, care a permis, vreme de patru ani, interacțiuni umane și schimburi academice intense.

Alte câteva inițiative au darul de a intensifica acțiunile din sfera de interferențe de natură culturală și comercială. Astfel, în vara anului 2016, Festivalul internațional de folclor de la București, desfășurat în frumoasa grădină Cișmigiu, a marcat un deceniu de promovare a diversității culturale. În premieră, printre invitații de onoare ai acestei ediții aniversare s-au aflat și reprezentanții Marocului, o delegație numeroasă defilând în costume tradiționale pe străzile capitalei, într-o armonie perfectă, plină de savoare și culoare³⁹.

De asemenea, comunitățile africane din Cluj-Napoca, la inițiativa Grupului de parteneriat România-Burundi, organizează și sărbătoresc anual, în data de 25 mai, Ziua internațională a Africii⁴⁰, prilej de relaționare, valorizare și cunoaștere reciprocă, tinându-se seama de specificitățile fiecăreia. Iar un Forum de Afaceri Orientul Mijlociu-Africa-România (FAOMAR), Conference & Expo⁴¹, își propune să promoveze relațiile de afaceri (import-export, servicii, venture-capital) între România și țările din Orientul Mijlociu și de pe continentul african. În paralel, România participă, cel puțin la nivel declarativ, la lucrările Forumului Economic Mondial pentru Orientul Mijlociu și Africa de Nord, eveniment organizat de World Economic Forum (edițiile 2017, 2019⁴²), în contextul strategiei de recuperare, dar și de diversificare a piețele de export ale companiilor înspre economiile emergente. Este loc de mai multe astfel de demersuri ale asociațiilor de prietenie, organizațiilor de profil și universităților. Înainte de toate, însă, este nevoie de conștientizarea reală a importanței și potențialului Africii, din perspectivă socio-culturală și a dezvoltării sale economice, precum și de o viziune de ansamblu, asumată, pe termen lung, la nivelul instituțiilor politice, în ceea ce privește mizele actuale ale cooperării bilaterale și multilaterale.

Timidele încercări ale României de a-și menține prezența în Africa sunt condiționate de evoluția raporturilor dintre marii jucători sau, mai bine zis, dintre acele grupe de jucători care definesc, astăzi, omenirea multipolară: pe de o parte, fostele puteri coloniale, reinventate în piese esențiale ale puzzle-ului european, Franța, Marea Britanie, Italia, Germania, Spania, Portugalia, dovedind mai puțin solidaritate, cât spirit de competiție și abordări pragmatice, de cealaltă parte, actori tradiționali ai realismului politic, SUA și Rusia, o putere într-o spectaculoasă ascensiune, China, cu ramificații trainice pe continent, obținute recent, nu în cele din urmă, statele arabe din Golf, cointeresate, strategic (militar, securitar, ideologic) și economic, în extinderea influenței lor în Africa. Toată această dinamică a scenei internaționale, accelerată de difuzarea noilor tehnologii și a revoluției digitale, de transformările societății umane, determinând migrații și mobilizări la scară planetară, schimbări radicale în comportamentul indivizilor și ale mecanismului de ordin psihologic intern, conferă o valoare universală preocupărilor, fricilor și priorităților noastre locale. Cu alte cuvinte, evenimentele care se petrec scapă controlului omului, iar soluțiile se află dincolo de orizonturile noastre imediate.

De ce o cercetare științifică despre România și Maroc? Ce legături speciale există între țări aflate la distanțe geografice considerabile, în cazul nostru, una fiind musulmană, iar cealaltă, majoritar ortodoxă? În primul rând, pentru că impresia de depărtare, în ziua de astăzi, implicând noțiunea de spațiu marcat de frontiere, nu îți conferă nicio garanție absolută sau protecție. Provocarile, opțiunile și interesele sunt, în egală măsură, regionale

și globale. Conflictul nu mai are acea dimensiune strict teritorială, iar crizele traversează întinderile, cu viteza internetului. O simplă postare pe rețelele sociale poate declanșa un „tsunami mediatic” și duce la căderea unui guvern. În același timp, instrumentele de analiză, informațiile relevante și modelele socioculturale sunt la îndemâna tuturor. „Experiența marocană în materie de luptă împotriva terorismului și a extremismului violent este incontestabilă”, declara, la Marrakech, profesorul Charles Saint-Prot⁴³, Regatul fiind din ce în ce mai solicitat, de către statele europene și comunitatea internațională, pentru a colabora în aceste domenii sensibile. Asocierea termenului de terorism cu concepte precum extremismul religios, radicalizare, violență religioasă, jihad, chiar dacă frecventă, necesită un cadru de reflecție cât mai larg și o abordare integrată. Răspunsul la provocările și amenințările secolului al XXI-lea nu poate fi unul exclusiv militar sau polițienesc. Pentru a putea preveni și combate eficient aceste fenomene, care se petrec într-o manieră discontinuă și necuantificabilă, avem nevoie de o bună înțelegere a lumii arabo-africane⁴⁴, a multitudinii de istorii, tradiții și mentalități, a problemelor de natură juridică și ideologică, nu în cele din urmă, de o cunoaștere pe teren a realităților.

Poziția geografică influențează potențialul de dezvoltare. Marocul este mai mult decât o țară arabă, este locul unde se întrepătrund Europa, Africa și Orientul, unde se întâlnesc Mediterana, Atlanticul și deșertul Sahara, unde coabitează cele trei mari comunități și religii monoteiste, iudaică, creștină și islamică, care, alături de moștenirea berberă, contribuie la identitatea culturală excepțională a acestui spațiu deschis al diversității. Înainte de 1989, România întreținea o serie de relații privilegiate cu zona MENA (*Middle East and North Africa*), statele arabe figurând printre principalii parteneri economici ai României. În configurația politică actuală – România asumându-și, între timp, un nou statut pe scena internațională, prin apartenența la NATO, din 2004 și la UE, din 2007 –, doar un mic procent din schimburile comerciale ale României se mai îndreaptă către această regiune, jumătate din ponderea avută anterior (sub 1% din importuri și exporturi, în ceea ce privește Marocul)⁴⁵. Situația necesită o analiză din mai multe unghiuri, evoluția statelor din zona MENA determinând și modificări ale strategiilor și geopoliticii globale. Cartea „Arabii și relațiile româno-arabe” a ambasadorului Aurel Turbăceanu, lansată sub egida Ministerului Afacerilor Externe⁴⁶, reconfirmă importanța, pentru România, a relațiilor diplomatice pe care le-a întreținut, în deceniile '60 – '80 ale secolului trecut, cu lumea arabă, o cronologie istorică utilă în a oferi și o imagine de ansamblu (axată pe componenta Orientul Mijlociu) asupra contextului internațional al vremii.

Când vine vorba de statele arabe din nordul Africii, cele mai multe lucrări întâlnite (publicate în limbi de circulație internațională) fac trimitere la problematica migrației⁴⁷, a terorismului și a radicalizării indivizilor⁴⁸,

într-o logică a înfruntării și a antagonismelor. Sunt teme la ordinea zilei, și ca urmare a actelor criminale care au avut loc, în ultimii ani, la nivel european. Să nu neglijăm, de asemenea, aspectul demografic: un procent considerabil din populația unor state occidentale, precum Franța, Belgia sau Spania este de origine maghrebiană, ceea ce crește impactul emoțional al știrilor și evenimentelor legate de aceste subiecte și aceste comunități. Un lucru, fără îndoială, important în derularea raporturilor politico-diplomatice dintre țări, care trebuie permanent readaptate și reconsolidate, în funcție de realitățile momentului. Construcția unui parteneriat duhrabil trece prin etape mai bune, dar și mai încordate, iar rolul specialiștilor este acela de a evidenția un teren comun de înțelegere (vizând o gestiune și o responsabilitate partajate), atunci când este posibil, și de a oferi soluții, în sprijinul bunei guvernante și securității internaționale. Cu ocazia primului summit arabo-european⁴⁹ desfășurat în luna februarie, la Sharm El-Sheikh, în Egipt, Majestatea Sa Mohammed al VI-lea, regele Marocului, a scos în evidență tocmai necesitatea acestui dialog direct și susținut între civilizații, „într-o perioadă în care conjunctura este bogată în evoluții geostrategice, care afectează în mod sensibil cele două regiuni [...] Sperăm astfel să construim o relație sănătoasă între lumea arabă și Europa, în afara oricăror prejudecăți și a șocului unor evenimente efemere”⁵⁰.

La începutul lunii martie, în colaborare cu Universitatea din București, am avut ocazia să co-organizăm o conferință bilaterală, cu rolul de a pune în lumină particularitățile societății marocane, dar și ale țărilor din nordul Africii, în condițiile dezbaterilor intense asupra radicalizării religioase⁵¹. Practica marocană este cu atât mai prețioasă, cu cât Regatul promovează, de mai mulți ani, o politică hotărâtă împotriva ignoranței, a extremismelor și pentru crearea unui mediu de toleranță și deschidere. Profesori universitari, înalți diplomați, analiști ai vieții internaționale, foști consilieri prezidențiali și practicieni din domeniul securității naționale au dezbătut, alături de doi invitați marocani de excepție, în sala Gheorghe Brătianu a Bibliotecii Facultății de Istorie, pe marginea unor teme actuale și probleme fundamentale ale lumii de mâine: migrația, mediul înconjurător, multiplele forme de radicalizare, terorismul, provocările politico-economice și relațiile Europa-Africa, atât din perspectiva marilor, cât și a micilor puteri. Masa rotundă, deocamdată prima dintr-un ciclu de evenimente, se înscrie în seria manifestărilor menite să stimuleze o analiză comună asupra acestor fenomene marcante, precum și să întărească legăturile culturale, academice și politico-diplomatice dintre România și Maroc. Un viitor proiect de cercetare nu poate decât să vină în sprijinul oricărui demers instituțional ulterior și a voinței de cooperare a statelor, subiectele tratate necesitând o lectură continuă, pe fondul unor abordări pluri și interdisciplinare.

Note:

1. Discurs publicat integral în *Le Matin*, cotidian marocan, 31 ianuarie 2017, <https://lematin.ma/express/2017/s-m-le-roi-prononce-un-discours-devant-le-28e-sommet-de-lua/266236.html>.
2. Pe care o părăsise în 1984, pe fondul conflictului din Sahara Occidentală.
3. Articol în *HuffPost Maroc*, 1/09/2019, https://www.huffpostmaghreb.com/entry/union-africaine-le-maroc-assurera-la-presidence-du-conseil-de-paix-et-de-securite-pendant-le-mois-de-septembre_mg_5d6bc5d2e4b09bbc9ef09a70.
4. Ibid.
5. O denumire istorică dată Regatului Maroc, cu referire la descendenții dinastiilor idrisidă, saadiană și alaouită.
6. Revista *Afrique Renouveau* a Națiunilor Unite, dec. 2016 / martie 2017, <https://www.un.org/africarenewal/fr/magazine/d%C3%A9cembre-2016-mars-2017/union-africaine-le-retour-du-maroc>.
7. Council decision on the conclusion of the Sustainable Fisheries Partnership Agreement between the European Union and the Kingdom of Morocco, Press release, 4/03/2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/04/eu-morocco-council-adopts-sustainable-fisheries-partnership-agreement/>; *Calea europeană*, 14 ianuarie 2019; <https://www.caleaeuropeana.ro/primul-acord-international-semnat-de-romania-in-numele-uniunii-europene-ambasadorul-luminita-odobescu-a-semnat-acordul-de-parteneriat-in-domeniul-pescuitului-durabil-ue-maroc/>.
8. Totuși, turismul către Maroc, dar deopotrivă și dinamica mediului de afaceri, sunt îngreunate de absența unei linii aeriene directe, cu plecare din România.
9. Sediul Secretariatului general al Uniunii Maghrebului arab (UMA), o organizație politică și economică regională, creată în 1989, se află la Rabat, în Maroc.
10. Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie* (București: Humanitas, 2005).
11. Ibid., 147.
12. Ștefan Andrei, *Țurnal din închisoare*, I-II (București: Orizonturi, 2016).
13. *I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea* (București: Adevărul Holding, 2011), 84-85.
14. Violeta Năstăsescu, *Elena Ceaușescu. Confesiuni fără frontiere* (București: Editura Niculescu, 2010).
15. *Diplomația română, 1862-2012* (București: Ministerul Afacerilor Externe / Institutul Diplomatic Român, Monitorul Oficial R. A., 2012).
16. Ibid., 49.
17. Articol publicat pe site-ul *Vice România*, autor Andrei Ghinescu, 15 mai 2016, <https://www.vice.com/ro/article/bmzvmw/cum-e-sa-te-muti-in-africa>.
18. Elena Chiriță, *Diplomați în jurul lumii. Convorbiri cu soții de ambasadori* (București: Editura Universitară, 2014).
19. Ibid., 7.
20. Profesorul Viorel Cruceanu, un adevărat pasionat de Africa, a publicat, de-a lungul timpului, numeroase cărți și articole, în presa românească și internațională, despre evoluția istorică și politică a statelor africane, https://adevarul.ro/locale/bacau/viorel-cruceanu-Stiu-numele- celor-310-presedinti-africa-1_50bd44347c42d5a663c97ec5/index.html.
21. *The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy*, pe site-ul Comisiei Europene: https://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/continental-cooperation/joint-africa-eu-strategy_en.
22. Distanța dintre Europa și Africa, deci între Spania și Maroc, la nivelul strâmtorii Gibraltar, este de 14 km, de unde și proiectul unui tunel feroviar submarin, care să lege cele două continente (costurile de realizare ar fi însă foarte mari, drept pentru care proiectul nu avansează).
23. Vezi seria de articole despre viața în Africa, publicate sub forma unor impresii de călătorie, pe site-ul *Vice România*, sursă online: <https://www.vice.com/ro>.
24. „How Nigerian singers have won the hearts of Romanians”, *BBC News* (9 January 2018), <https://www.bbc.com/news/world-africa-42439405>.
25. Vezi <https://rei.gov.ro/index.php>.
26. Vezi *Țurnalul*, 22 mai 2009, <https://jurnalul.antena3.ro/scinteia/special/studenti-straini-in-romania-508497.html>; Mirela Florian și Ioana Popescu, ed., *Între Patrii, mărturii despre identitate și exil* (Iași: Editura Polirom, 2006).
27. Date relativ utile apar și pe paginile Wikipedia: „Africanii din România”, respectiv „Afro-Romanian”, surse online.
28. Se poate consulta pagina de Facebook a ISA: https://www.facebook.com/Institutul-de-Studii-Africane-244669879753907/?ref=py_c.
29. Site-ul CESTAF-UBB este disponibil în limbile română, franceză și engleză: <http://cestaf.centre.ubbcluj.ro/>.
30. Membri fondatori (nov. 2015): Florica Vasiliu (d. 2018), Dragoș Dragoman și subsemnatul (<http://www.aes-eas2020.eu/creation-dun-centre-culturel-et-scientifique-roumain-marocain-a-sibiu-roumanie/>). Site-ul CEROMA Sibiu poate fi accesat la adresa: <http://centers.ulbsibiu.ro/ceroma/>.
31. Vezi „L'héritage aujourd'hui”, ultimul capitol al cărții lui Marc Ferro, *La colonisation expliquée à tous* (Paris: Éditions du Seuil, 2016), 163-178.
32. Simona Corlan-Ioan, *Inventarea Africii negre. Călătorii în imaginarul european al secolului al XIX-lea* (Cluj-Napoca: Dacia, 2001).

33. Simona Corlan-Ioan, ed., *Negru pe alb – memorii, istorii, identități în Africa francofonă* (București: Institutul Cultural Român, 2006).
34. Simona Corlan-Ioan, *Invention de Tombouctou, Histoires des récits occidentaux sur la ville pendant les XIXe-XXe siècles* (Paris: L'Harmattan, 2014).
35. Simona Jisa, Buata B. Malela, Sergiu Mișcoiu (dir.), *Littérature et politique en Afrique: approche transdisciplinaire* (Paris: Les éditions du cerf, collection Cerf Patrimoines, 2018); Sergiu Mișcoiu, Laura M. Herța, József Benedek, ed., „Stories from Different Worlds”, *Transylvanian Review*, Vol. XXVII, Supplement No. 1 (2018); Sergiu Mișcoiu, Sédagban Hygin F. Kakai, Kokou Folly L. Hetchel, coord., *Recul démocratique et neo-présidentialisme en Afrique Centrale et Occidentale* (Iasi: Institutul European, 2015), prezentate și pe site-ul CESTAF-UBB, http://cestaf.centre.ubbcluj.ro/?page_id=194.
36. Cristian Dan Preda, *Un vazaha printre malgași* (București: Baroque Books & Arts, 2019).
37. Dragoș Dragoman, Sabina-Adina Luca și Bogdan Gheorghită, coord., *Faits culturels et dynamique territoriale* (Sibiu: Presses de l'Université „Lucian Blaga” de Sibiu, 2016).
38. „Value Analysis of Local Utilities of Enterprises from Social Sector” (V.A.L.U.E.S.), Comisia Europeană – The Research Executive Agency, în cadrul programului FP7-People-2010-IRSES, 2012-2016.
39. „Le Maroc à l'honneur, au Festival international de folklore de Bucarest”, Asociația europeană SIBIU2020 pentru educație și cultură a.s.b.l., Bruxelles, sursă online: <http://www.aes-eas2020.eu/le-maroc-a-lhonneur-au-festival-international-de-folklore-de-bucarest/>.
40. Vezi *Cluj.com – Ghid local*, <https://cluj.com/evenimente/ziua-africii-africa-day-journee-d-afrique/>.
41. Vezi *Ediția de dimineață*, 11 mai 2019, publicație online, <https://editiadedimineata.ro/300-de-expozanti-straini-si-romani-vin-la-forumul-de-afaceri-orientul-mijlociu-africa-romania/> (nu am găsit alte date legate de acest eveniment).
42. Vezi site-ul Ministerului român pentru Mediul de afaceri, comerț și antreprenariat, comunicate online: <http://www.imm.gov.ro/2017/05/22/ministrul-pentru-mediul-de-afaceri-comert-si-antreprenariat-alexandru-petrescu-prezent-la-forumul-economic-mondial-pentru-orientul-mijlociu-si-africa-de-nord-actiune-de-diplomatie-economi/>, <http://www.imm.gov.ro/2019/04/07/participarea-ministrului-stefan-radu-oprea-la-forumul-economic-mondial-pentru-orientul-mijlociu-si-africa-de-nord/>.
43. Politolog și islamolog, director general al Observatoire d'Études Géopolitique din Paris, cf. *MAP (Maghreb Arabe Presse) Express* (9 février 2018), <http://www.mapexpress.ma/actualite/opinions-et-debats/lexperience-marocaine-en-matiere-de-lutte-contre-le-terrorisme-et-lextremisme-violent-est-incontestable-charles-saint-prot/>.
44. Margaret K. Nydell, *Ce știm despre arabi?* (București: Ed. Niculescu, 2008), 180-198.
45. Vezi Petrișor Peiu, „Ambițiile României din Orientul Mijlociu, cu toate cărțile pe masă”, pe site-ul *Ziare.com*, <http://www.ziare.com/international/israel/ambitiile-romaniei-din-orientul-mijlociu-cu-toate-cartile-pe-masa-1511422>.
46. Apărută la Ed. Niculescu (București), în 2010. Ministerul Afacerilor Externe, comunicat de presă, 25.01.2011, <https://www.mae.ro/node/6942>. Vezi și Aurel Turbăceanu, „Momente semnificative dintr-un secol de relații româno-arabe”, *Diplomat Club* (6 aug. 2018), <https://diplomatchub.ro/diplomatie/momente-semnificative-dintr-un-secol-de-relatii-romano-arabe/>.
47. Mehdi Lahlou, „Migration dynamics in play in Morocco: trafficking and political relationships and their implications at the regional level”, *MENARA Working Papers*, No. 26 (November 2018).
48. Thomas Renard, ed., *Returnees in the Maghreb: comparing policies on returning foreign terrorist fighters in Egypt, Morocco and Tunisia*, Egmont Paper 107 (Bruxelles: Egmont Institute – Konrad Adenauer Stiftung, April 2019); Anthony Dworkin & Fatim-Zohra El Malki, *The Southern front line: EU counter-terrorism cooperation with Tunisia and Morocco*, European Council on Foreign Relations (15 February 2018).
49. Sau, mai precis, primul summit Uniunea Europeană – Liga Arabă.
50. Discurs publicat integral de presa marocană, 25 februarie 2019, <http://www.mapexpress.ma/actualite/activites-royales/discours-sm-roi-mohammed-vi-au-premier-sommet-arabo-europeen-texte-integral/>; <https://maroc-diplomatique.net/discours-de-sm-le-roi-mohammed-vi-au-premier-sommet-arabo-europeen/>.
51. Masa rotundă bilaterală: „Particularități ale fenomenelor de migrație și de radicalizare, în practica marocană”, Universitatea din București, 7 martie 2019 – Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 9 martie 2019, <http://centers.ulbsibiu.ro/ceroma/index.php/2019/03/04/masa-rotunda-romano-marocana-migratie-radicalizare-terrorism-7-9-martie-2019/>.

Bibliography:

***, Ambasada României în Regatul Maroc, „Relații bilaterale – Scurt istoric”, <https://rabat.mae.ro/>.

Annan, Kofi, and Nader Mousavizadeh. *Interventions. A Life in War and Peace*. London: Allen Lane – Penguin Books, 2012.

Chiriță, Elena. *Diplomați în jurul lumii. Convorbiri cu soții de ambasadori [Diplomats around the World. Discussions with the Wives of Ambassadors]*. Bucharest: Editura Universitară, 2014.

Corlan-Ioan, Simona. *Inventarea Africii negre. Călătorii în imaginarul european al secolului al XIX-lea [The Invention of Black Africa Journeys in the European Imaginary in the 19th Century]*. Cluj-Napoca: Dacia, 2001.

Corlan-Ioan, Simona, ed. *Negru pe alb – memorii, istorii, identități în Africa francofonă [Black on White - Memoirs, Histories,*

- Identities in Francophone Africa*. Bucharest: Institutul Cultural Român, 2006.
- Corlan-Ioan, Simona. *Invention de Tombouctou, Histoires des récits occidentaux sur la ville pendant les XIXe-XXe siècles*. Paris: L'Harmattan, 2014.
- Cruceanu, Viorel. *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914) [North Africa: The Century of Tensions]*, vol. 1: *Tunisia-Egipt*. Bucharest: Total Publishing, 2018.
- Cruceanu, Viorel. *Africa de Nord: veacul încercărilor (1815-1914) [North Africa: The Century of Tensions]*, vol. 2: *Maroc*. Bucharest: Total Publishing, 2019.
- Dafir, Amine. „Le Maroc face à la crise internationale : contribution de la diplomatie économique.” *Revue internationale de management et de stratégie*, VA Press (12/04/2014), https://www.revue-rms.fr/Le-Maroc-face-a-la-crise-internationale-contribution-de-la-diplomatie-economique_a23.html.
- ***, *Decizia Consiliului privind încheierea Acordului de parteneriat în domeniul pescuitului sustenabil dintre Uniunea Europeană și Regatul Maroc, a protocolului său de punere în aplicare și a schimbului de scrisori care însoțește acordul*, Consiliul UE (4/03/2019), <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2019/03/04/eu-morocco-council-adopts-sustainable-fisheries-partnership-agreement/>.
- ***, *Déclaration conjointe de l'Union européenne et du Maroc suite à la 14ème réunion du Conseil d'Association UE-Maroc* („Partenariat euro-marocain de prospérité partagée”), Consiliul UE (27/06/2019), <https://www.consilium.europa.eu/fr/press/press-releases/2019/06/27/joint-declaration-by-the-european-union-and-the-kingdom-of-morocco-for-the-fourteenth-meeting-of-the-association-council/>.
- ***, *Dictionar diplomatic [Diplomatic Dictionary]*. Bucharest: Editura Politică, 1979.
- Djuvara, Neagu. *Amintiri din pribegie [Memoirs from Wandering]*. Bucharest: Humanitas, 2005.
- Dragoman, Dragoș, Sabina-Adina Luca, and Gheorghita, Bogdan, ed. *Faits culturels et dynamique territoriale*. Sibiu: Presses de l'Université „Lucian Blaga” de Sibiu, 2016.
- Dworkin, Anthony, and Fatim-Zohra El Malki. *The Southern front line: EU counter-terrorism cooperation with Tunisia and Morocco*, European Council on Foreign Relations, 15 February 2018.
- El Alami, Mohamed. *Le protocole et les us et coutumes au Maroc*, 2ème édition. API Éditions, 2012.
- Ferro, Marc. *La colonisation expliquée à tous*. Paris: Éditions du Seuil, 2016.
- Gauthier, Gilles. *Entre deux rives. 50 ans de passion pour le monde arabe*. Paris: Éditions J.-C. Lattès, 2018.
- Jisa, Simona, Buata B. Malela, and Sergiu Mișcoiu, eds. *Littérature et politique en Afrique : approche transdisciplinaire*. Paris: Les éditions du cerf, collection Cerf Patrimoines, 2018.
- Kapuściński, Ryszard. *Ébène. Aventures africaines*. Paris: Librairie Plon, 2000.
- Keenan, Brigid. *Mes valises diplomatiques. Les tribulations d'une épouse d'ambassadeur*. Paris: Éditions Payot & Rivages, 2010.
- Malița, Mircea. *Diplomația. Școli și instituții [Diplomacy. Schools and Institutions]*. Bucharest: Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
- ***, „Maroc-UE: Chronologie d'un demi-siècle de partenariat stratégique”, *Le 360 avec MAP* (26/06/2019), <http://fr.le360.ma/politique/maroc-ue-chronologie-dun-demi-siecle-de-partenariat-strategique-193121>.
- Lahlou, Mehdi. „Migration dynamics in play in Morocco: trafficking and political relationships and their implications at the regional level.” *MENARA Working Papers*, No. 26 (November 2018).
- ***, „La révolution en ligne.” *Revue des deux mondes*, Paris (mai 2011).
- Mișcoiu, Sergiu, Laura M. Herța, and József Benedek, eds. “Stories from Different Worlds.” *Transylvanian Review*, Vol. XXVII, Supplement No. 1 (2018).
- Mișcoiu, Sergiu, Sédagban Hygin F. Kakai, and Kokou Folly L. Hetcheli, eds. *Recul démocratique et neo-présidentialisme en Afrique Centrale et Occidentale*. Iași: Institutul European, 2015.
- Nydell, Margaret K. *Ce știm despre arabi? [What do We Know About the Arabs?]*. Bucharest: Niculescu, 2008.
- Pantracio, Jean-Paul. *Dictionnaire de la diplomatie*. Paris: Éditions Dalloz / Micro Buss, 2007.
- Popescu, Dan-Alexandru. „Éducation et culture, au service d'un développement durable et solidaire. L'Afrique du Nord et l'Europe : deux territoires d'un seul espace d'échanges et de communication.” In *Faits culturels et dynamique territoriale*, edited by Dragoș Dragoman, Sabina-Adina Luca, Bogdan Gheorghita. Sibiu: Presses de l'Université „Lucian Blaga” de Sibiu, 2016.
- Preda, Cristian Dan. *Un vazaha printre malgași [A 'vazaha' between the 'malgasi']*. Bucharest: Baroque Books & Arts, 2019.
- Renard, Thomas, ed. *Returnees in the Maghreb: comparing policies on returning foreign terrorist fighters in Egypt, Morocco and Tunisia*. Bruxelles: Egmont Institute – Konrad Adenauer Stiftung, April 2019.
- Riordan, Shaun. *Noua diplomație. Relații internaționale moderne [The New Diplomacy]*. Bucharest: Antet XX Press, 2004.
- Sora, Steluța Simona. *Managementul carierei diplomatice*. Iași: Institutul European, 2017.
- ***, *The Africa-EU Strategic Partnership. A Joint Africa-EU Strategy 2007*, Comisia Europeană, https://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/continental-cooperation/joint-africa-eu-strategy_en; *The Africa-EU Partnership. 2 Unions, 1 Vision, Summit Edition 2014*, broșură: https://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/jaes_summit_edition2014_en_electronic_final.pdf
- Turbăceanu, Aurel. *Arabii și relațiile româno-arabe*. Bucharest: Niculescu, 2010.